

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Присвячено дослідженню та розвитку політики у сфері боротьби зі злочинністю у чотирьох історично визначених періодах. Прослідковується опис поставленої проблеми в науковій літературі різних часів. Значну увагу приділено розвитку інституту політики у сфері боротьби зі злочинністю в роботах сучасних науковців.

Ключові слова: політика у сфері боротьби зі злочинністю, кримінальна політика, історичний період, науковці.

Постановка проблеми. У нинішніх умовах, коли економічна криза досягла чи не найвищого рівня, зумовлюючи розвиток окремих видів злочинів, вкрай потрібно формування теоретичних основ боротьби зі злочинністю, що своєю чергою, вимагає проведення історико-фундаментальних досліджень політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Стан дослідження. Проблема політики у сфері боротьби зі злочинністю завжди була в центрі уваги вчених, юристів, науковців. Зокрема нею займалися у різні періоди: Є. Феррі, Ф. Лист, А. Принс, Н.А. Неклюдов, М.В. Духовський, І.Я. Фойницький, С.К. Гогель, М.П. Чубинський, Л.Е. Владіміров, А.П. Мокринський, І.В. Єсіпова, М.Н. Гернета та інші.

До сучасних дослідників питань кримінальної політики належать: Ю.В. Баулін, Я.М. Брайнін, В.І. Борисов, Ф.Г. Бурчак, С.Б. Гавриш, В.К. Гришук, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.С. Зеленецький, А.Ф. Зелінський, М.В. Костицький, О.М. Костенко, О.М. Литвак, П.С. Матишевський, П.П. Михайленко, В. О. Навроцький, М.І. Панов, В.М. Смітєнко, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.І. Шакун, П.Л. Фріс та інші вчені-криміналісти.

Мета даної статті полягає у тому, щоби простежити процес становлення та розвитку інституту політики в сфері боротьби зі злочинністю у різних часових періодах.

Виклад основних положень. «Щоб ґрунтовно ознайомитися з будь-яким науковим питанням, – як свого часу слушно зауважив А. Штігліц, – «необхідно простежити процес його історичного руху» [10, с. 3]. Питання політики у сфері боротьби зі злочинністю, як відо-

мо, має далеку історію. Порівняльно-історичний аналіз розвитку політики у сфері боротьби зі злочинністю дозволяє умовно виділити наступні чотири основних етапи:

1) зародження і формування основ політики у сфері боротьби зі злочинністю (середина XIX ст.);

2) формування радянської політики у сфері боротьби зі злочинністю: її поняття, принципів, класового підходу (20-ті рр. – початок 70-х рр. XX ст.);

3) формування та розвиток політики в сфері боротьби зі злочинністю пострадянського періоду (початок 90-х рр. XX ст.);

4) розвиток та становлення сучасної політики України у сфері боротьби зі злочинністю (кінець XX – початок XXI ст).

За свідченнями спеціалістів, вперше під назвою «кримінальна політика» (політика у сфері боротьби зі злочинністю) це поняття було використане в 1804 році у працях відомого німецького криміналіста Ансельма Фейєрбаха і пізніше почало широко застосовуватися не лише в науці [5, с. 3]. В момент появи терміна «кримінальна політика», найпоширенішою була думка про те, що ця нова наука є прикладною до догми кримінального права [2, с. 4]. Оцінка злочинності, що має свої джерела, причини, якісні та кількісні характеристики йшла поряд з формуванням політики як науки. Бажання створити особливу науку політики, як прикладну, особливо чітко проявилось в області германської науки державного права. Позитивну оцінку цьому дослідженню дав В.І. Сергєєвіч у своїй праці «Завдання та методи державної науки» (1871 р.). Але вже й тоді вважалось, що нова наука не може бути прикладною стосовно догм кримінального права, оскільки їй нічого в останньої запозичати, їй потрібно вивчити реальну злочинність і її причини, а не юридичні форми злочинності в сучасному законодавстві.

Через 27 років побачила світ робота Фріца ван Калькера «Політика як наука» (1898 р.), де визначалось, що «наука політика повинна стати путівником і наставником реальної політики у всіх її галузях, включаючи і кримінальну» [4, с. 21].

Формування основ кримінальної політики припадає на середину XIX століття, коли у її витоків стояли такі видатні юристи, як С. Феррі, Ф. Лист, А. Принс.

Зокрема італійський кримінолог Енріко Феррі послідовно відстоював думку, щодо необхідності пошуку нових шляхів і методів подолання злочинності, вказуючи при цьому на односторонність і недостатність вивчення злочинності [4, с. 28].

Своєю чергою, австрійський криміналіст Франц фон Лист неодноразово зазначав, що кримінальна політика не є допоміжною дисципліною, а абсолютно рівною по відношенню до кримінального права [4, с. 28].

До вчених, які більш ширше розглядали кримінальну політику, належить бельгійський професор А. Принс, який зосередив свою увагу на реформуванні науки кримінального права і практично доказав можливість поєднання в науці кримінального права юридичного елементу з науково-обґрунтованим політичним. Автор не використовував терміна кримінальна політика, а говорив про криминологію, соціологію чи превентивну гігієну. Суть «кримінальної політики» Принс розумів у широкому сенсі, вказуючи на низку соціальних заходів, застосування яких, на його думку, повинно бути необхідним елементом добре організованого попередження злочинності [4, с. 28].

Наступний етап повернення видатних юристів до проблем політики у сфері боротьби зі злочинністю припадає на другу половину XIX століття, коли кримінальна політика входила до предмета кримінального права, значно розширивши його межі, що викликало дискусії у наукових колах.

На початку XX століття російська юридична наука не зовсім чітко уявляла собі суть кримінальної політики. У низці праць, що мають до неї відношення, були розроблені лише окремі питання, без систематичної повноти. Такими, наприклад, були праці Н.А. Неклюдова «Уголовно-статистические этюды», М.В. Духовського «Задачи науки уголовного права», І.Я. Фойницького «Учение о наказании в связи с тюремоведением», С.К. Гогель «Курс уголовной политики в связи с уголовной социологией» та М.П. Чубинського «Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики», «Курс уголовной политики». Відзначаються також праці Л.Е. Владімірова «Уголовный законодатель как воспитатель народа», А.П. Мокринського «Наказание, его цели и предположения», І.В. Єсіпова «Преступность и меры воздействия», М.Н. Гернета «Социальные факторы преступности».

Заслуги російських юристів кінця XIX та початку XX століття є очевидними у розвитку політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка у їхньому розумінні далеко виходить за рамки науки кримінального права.

У зв'язку з подіями 1917 року розвиток політики у сфері боротьби зі злочинністю був штучно перерваний. На початку 20-х років

у науковій літературі зустрічаються перші спроби визначення наукових категорій кримінальної політики. Автор першої в СРСР праці з кримінальної політики «Уголовная политика Советской власти» – М.І. Скрипник визначав предмет даної політики, як «сукупність методів і дій, за допомогою яких клас, що тримає владу в державі, здійснює свою владу, і забезпечує її безпеку» [5, с. 24].

Загальні засади «кримінальної політики» РСФСР були згадані в одному з розділів Загальної частини КК РСФСР станом на 1926 рік, який вносив зміни та доповнення до КК РСФСР, прийнятого 23.08.1922 року [6].

Основи «кримінальної політики» містив і Кримінальний Кодекс УРСР від 01.08.1927 року. Зокрема, Розділ III (третій) Загальної частини так і називався «Общие начала уголовной политики УРСР» [7]. Її зміст полягав у застосуванні зі сторони державних органів заходів соціального захисту судово-виправного, медичного та медико-педагогічного характеру з метою загального попередження злочинності, а також позбавлення можливості здійснювати нові злочини та адаптація осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння до умов загально-суспільного життя [7]. Той факт, що кримінальна політика УРСР, яка була спрямована на захист, охорону держави і встановленого в ній правопорядку від злочинних посягань, відображена в нормах КК УРСР засвідчує її існування та важливість серед інших соціальних політик тодішньої держави.

У кінці 20-х років мали місце неодноразові спроби колективного дослідження проблем радянської кримінальної політики, які у подальшому знайшли своє втілення у збірнику наукових статей на дану тематику, який вийшов друком у Харкові 1929 року під назвою «Основы и задачи Советской власти».

Починаючи з 70-х років ХХ століття, проблеми кримінальної політики все більше привертати увагу науковців. Диференціація кримінально-політичних досліджень за окремими галузями науки про боротьбу зі злочинністю пояснювалася не зовсім чіткими трактуваннями самої кримінальної політики. Адже й досі ще мають місце спроби охопити її з кримінально-правовою дисципліною: наприклад, кримінальним правом або кримінологією, або обома цими дисциплінами.

Першим, хто зробив спробу теоретично обґрунтувати настійну необхідність кримінально-політичних досліджень, був А.А. Герцензон який вважав, що кримінальна політика не укладається в рамки якоїсь однієї галузі кримінально-правових наук. Хоча будь-яка з них і робить

свій внесок до дослідження найзагальніших проблем боротьби зі злочинністю, проте цілісного, комплексного підходу жодна з них не забезпечує.

З цієї причини і з урахуванням потреб практики А.А. Герцензон вже тоді вважав за необхідність поставити питання про міждисциплінарну наукову галузь – наукової дисципліни «кримінальна політика». Учений підкреслював: «навіть чи знайдеться юрист, що сумнівається в практичній і науковій значущості вивчення кримінальної політики з позиції її ефективності та плановості. На його думку, лише фактичне проведення подібних досліджень підкаже найбільш доцільне вирішення питання про створення міждисциплінарної науки «кримінальної політики» [2, с. 118].

Приблизно до цього періоду можна віднести і статті про кримінальну політику В.В. Клочкова, який, будучи тоді директором Всесоюзного інституту з вивчення причин і розробці методів попередження злочинності Прокуратури СРСР, активно підтримував згадані вище ідеї А.А. Герцензона, котрий очолював сектор загальної методики вивчення і попередження злочинності.

У числі основних напрямів наукових досліджень на найближчу перспективу В.В. Клочков, у середині 70-х рр. називав, зокрема, кримінально-правову політику в сфері боротьби зі злочинами різного ступеня суспільної небезпеки, соціологію кримінального права, проблеми філософії у кримінальному праві, методологічні проблеми кримінально-правового регулювання [8, с. 46–49].

Надалі у спеціальній юридичній літературі з'являється значна кількість статей, автори яких висували актуальні питання боротьби зі злочинністю.

Зокрема, у 80-ті роки в Академії МВД РФ була створена спеціальна кафедра кримінальної політики, очолювана видатним вченим Г.М. Міньковським, де розроблялося і викладалося більше питань реалізації політики в сфері боротьби зі злочинністю, ніж кримінально-політичних ідей. Та на превеликий жаль, ця наукова діяльність не знайшла свого відображення у спеціальних підручниках.

Помітну роль у розвитку кримінально-політичної теорії зіграли монографії П.С. Дагеля «Проблемы советской уголовной политики» (1982), Н.А. Беляєва (1986), А.І. Коробєєва (1987), П.Н. Панченко (1988), І.А. Ісмаїлова (1990) [9, с. 9], й інші праці, автори яких послідовно виходили з міждисциплінарного і системного підходу в боротьбі зі злочинністю.

В Академії МВС СРСР та інших вузах країни проблемам «кримінальної політики» присвятили свої роботи С.В. Бородин, П.Ф. Грішанін, Л.Д. Гаухман, А.Е. Жалінський, Е.Ф. Побегайло, В.П. Ревін, Л.І. Спірідонов, Н.А. Стручків і ін.

В період перебудови (1985–1991 рр.) на тлі різних соціально-економічних і організаційно-управлінських процесів, що відбувалися в СРСР, з одного боку, спостерігалось зростання злочинності, а з іншого – ослаблення боротьби із нею. Політична нестабільність робила негативний вплив і на кримінальну політику. Слід визнати, що крах Радянського Союзу був найбільшою геополітичною катастрофою століття, що відзначилося й на політиці в сфері боротьби зі злочинністю уже Української держави.

Упродовж цього періоду (90-ті роки ХХ століття) в Україні питанням кримінальної політики присвятили свої праці М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, Я.М. Брайнін, В.І. Борисов, Ф.Г. Бурчак, С.Б. Гавриш, В.К. Гришук, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.С. Зеленецький, А.Ф. Зелінський, М.В. Костицький, О.М. Костенко, О.М. Литвак, П.С. Матишевський, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, М.І. Панов, В.М. Смітєнко, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.І. Шакун, П.Л. Фріс та інші вчені-криміналісти.

Разом з тим, оцінюючи розвиток наукової думки в Україні у сфері аналізу політики в сфері боротьби зі злочинністю, слід зазначити, що незважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблемі, довгий час фактично були відсутні її комплексні дисертаційні та монографічні дослідження. Оприлюднені праці в основному присвячені окремим питанням, що існують у цій сфері.

Так, у 2005 р. вийшла монографія А.А. Митрофанова, яка була присвячена аналізу кримінально-правової політики. У 2009 році в Львові була захищена кандидатська дисертація В.В. Кондратішеною на тему «Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація».

У 2010 році науковій і юридичній громадськості було представлено монографію М.М. Яцишина під назвою «Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України». Свої погляди щодо розвитку кримінологічної політики публікує В. Голіна. Питання кримінально-процесуальної політики на рівні докторської дисертації досліджує О.Б. Загурський.

Окремі аспекти розглядаються також в працях В.П. Кошиварова, який працює над проблемою політики в сфері боротьби зі злочин-

ністю Європейського Союзу, Є. Лашук, що досліджує міжнародну кримінально-правову політику, К.Б. Марисюк стосовно історії політики майнових покарань, Н.Р. Савінова – кримінально-правової політики забезпечення інформаційного суспільства в Україні та низки інших науковців, які розглядають дану проблематику в аспектах окремих груп складів злочинів.

Перші спроби монографічного дослідження політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правової політики були здійснені П.Л. Фрісом у таких монографіях «Нарис історії кримінально-правової політики України» та «Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми». Згодом автор опублікував перший монографічний посібник, що дає можливість усвідомлення актуальності досліджуваної теми «Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини». У ній вперше в Україні розглядаються питання поняття, змісту, типів, джерел, принципів політики України у сфері боротьби зі злочинністю як самостійного напрямку внутрішньої правової політики держави, а також ґрунтовна характеристика її складових [10].

Висновки. Таким чином, ретроспективний аналіз розвитку наукових уявлень про політику в сфері боротьби зі злочинністю на різних етапах розвитку суспільства і держави показав, наскільки важливі й значущі теоретичні доробки вчених, і яке значення вони мають для знань, що існують в конкретну історичну епоху. Теорія політики у сфері боротьби зі злочинністю, розвиваючись упродовж двохсот років із різним ступенем динамічності, продовжує робити свій об'єктивний вплив на формування тактики, стратегії, засобів і методів попередження та боротьби зі злочинністю, а також забезпечення в цілому безпеки особи, суспільства і держави.

У вищезгаданих роботах розглядалось багато питань, пов'язаних з аналізом політики у сфері боротьби зі злочинністю. Та незважаючи на це, до цього часу немає єдності в розумінні її сутності, співвідношенні з іншими видами політики, а також шляхів і засобів реалізації політики в сфері боротьби зі злочинністю, що й зумовлює необхідність створення та впровадження в життя Концептуальної політики Української держави в сфері боротьби зі злочинністю.

---

1. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути её реализации / Н.А. Беляев. – Л.: Изд-во ЛенГУ, 1986. – 176 с.

2. Герцензон А.А. Уголовное право и социология / А.А. Герцензон. – М.: Юридическая литература, 1970. – 286 с.
3. Клочков В.В. Основные направления научных исследований по проблемам борьбы с преступностью / В.В. Клочков // Социалистическая законность. – 1974. – № 5. – С. 7–13.
4. Лесников Г.Ю. Уголовная политика современной России: (методологические, правовые и организационные основы): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Геннадий Юрьевич Лесников. – М., 2005. – 350 с.
5. Лопашенко Н.А. Уголовная политика / Н.А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
6. Скрыпник М.И. Уголовная политика Советской власти / М.И. Скрыпник. – Х.: Юридическое изд-во, 1924. – 97 с.
7. Уголовный Кодекс РСФСР. – М.: Редакция, 1926. – 130 с. – С. 5.
8. Уголовный Кодекс УССР: официальный текст с изменениями на 1 июня 1945 г. и с приложением постатейно систематизированных материалов. – М.: Юридическое изд-во НКЮ СРСР, 1942. – 157 с.
9. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини / П.Л. Фріс. – Надвірна: Вид-во ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – 168 с.
10. Штиглиц А. Исследование о выдаче преступников / А. Штиглиц. – СПб.: Типография брат.ьев Пантелеевых, 1882. – 236 с.

Максимив А.Д. Историко-правовой анализ развития политики в сфере борьбы с преступностью.

Посвящено дослідженню і розвитку політики в сфері боротьби з преступністю в чотирьох історически визначених періодах. Відслідковується описання поставленої проблеми в науковій літературі різних часів. Значительное внимание уделено развитию института политики в сфере борьбы с преступностью в работах современных научных работников.

Ключевые слова: *политика в сфере борьбы с преступностью, криминальная политика, исторический период, научные работники.*

Maksymiv O.D. Historical and legal analysis of policy in the fight against crime.

The article is devoted to research and development of policy in the fight against crime in four specified historical periods. It gives a description of the problem in the scientific literature of different times. Special attention is paid to the development of the institute for fighting against crime in the works of modern scientists.

Key words: *policy in the fight against crime, criminal policy, historical period, scientists.*

Стаття надійшла 26 лютого 2013 р.